

บทคัดย่อ

การศึกษาและพัฒนากระบวนการเสริมสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับภูมิสังคมและรองรับการเปลี่ยนแปลงบนพื้นที่สูง มีวัตถุประสงค์เพื่อทดสอบกระบวนการเชิงระบบในการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ รวมทั้งการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้บนพื้นที่สูง โดยวิธีการวิจัยแบบผสมผสานในการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มย่อย ชุมชนนำร่อง 5 ชุมชน ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 3 แห่ง ได้แก่ บ้านใหม่ บ้านสองแคว บ้านปางปุก บ้านทางทุ่ง และบ้านน้ำแบ่ง รวมถึงพื้นที่เตรียมขยายผลการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง วาวี และห้วยก้างปลา

ผลการประเมินทักษะการเรียนรู้และคุณลักษณะของการเป็นผู้ใฝ่รู้ของชุมชนเป้าหมาย พบว่าชุมชนบ้านใหม่ มีลักษณะการเป็นผู้ใฝ่รู้ในระดับมาก พิจารณาจากครัวเรือน 91.49% เข้าร่วมกิจกรรมกับ สวพส. 74.47% มีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจน มีผู้นำเกษตรกร 12 คน ได้รับ 2 รางวัล คือ หมู่บ้านเกษตรและอาหารปลอดภัยระดับจังหวัด หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็นเป็นสุข” ดีเด่นระดับอำเภอ เช่นเดียวกับบ้านน้ำแบ่ง ครัวเรือน 92.31% เข้าร่วมกิจกรรมกับ สวพส. 64.38% มีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจน และมีผู้นำเกษตรกร 7 คน สำหรับบ้านทางทุ่ง บ้านสองแคว และบ้านปางปุก มีลักษณะการเป็นผู้ใฝ่รู้ระดับปานกลาง สำหรับผลการสำรวจความพร้อมของระบบสื่อสารพบว่า อำเภอสองแควและอำเภอท่าวังผา สามารถเข้าถึงเครือข่ายโทรคมนาคมได้ระดับดี การเก็บข้อมูลเกษตรกร 1,753 คน ใน 5 ชุมชน พบว่าประชากร 80% สามารถเข้าถึงโทรศัพท์มือถือได้ โดยในจำนวนนี้สามารถใช้ Application และสื่อสังคมออนไลน์ คิดเป็น 84% ซึ่งส่วนใหญ่มีช่วงอายุมากกว่า 60 ปี (22%) 55-59 ปี (15%) 50-54 ปี (12%) และ 45-49 ปี (10%)

ผลการประเมินสถานะการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ของชุมชนนักปฏิบัตินำร่อง 2 กลุ่ม คือ (ก) กลุ่มวิสาหกิจผู้ปลูกผักปลอดสารพิษบ้านใหม่ สมาชิก 33 คน อายุเฉลี่ย 62 ปี ปลูกพืชผักภายใต้มาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) กว่า 33 ชนิด ในพื้นที่ 38 ไร่ ลูกคาคือข้าราชการ/เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐในอำเภอสองแคว 60% คนในชุมชน 20% ลูกค้ำที่สัญจรผ่าน 10% โรงเรียน/โรงพยาบาล 10% รายได้ 600,000-700,000 บาทต่อปี มีผู้ประกอบการในห่วงโซ่การผลิต 10 กลุ่ม ผลประเมินฯ พบว่าผู้เรียนมีความใฝ่รู้ที่จะพัฒนาตนเองและกลุ่ม มีประสบการณ์การปลูกผักและทำบัญชีได้ มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน สื่อการเรียนรู้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่ม แต่การจัดการโรคและแมลงยังไม่ครอบคลุมหลักปฏิบัติเชิงป้องกัน สภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้อยู่ในระดับดี สื่อสารได้ทั่วถึง มีผู้ใช้โทรศัพท์มือถือได้มากกว่า 70% และทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตอยู่ในขอบเขตห่วงโซ่การผลิตเป็นหลัก (ข) กลุ่มผู้สูงอายุบ้านปางปุก สมาชิก 183 คน มีวัดปางปุกเป็นศูนย์กลางการดำเนินกิจกรรมสร้างสุขอย่างสมวัยของผู้สูงอายุด้วยภูมิปัญญาของชุมชนไทลื้อในการสร้างรายได้ ดูแลสุขภาพ และการเงิน ผลประเมินฯ พบว่าผู้สูงอายุมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่หลากหลายอย่างต่อเนื่อง ได้รับความรู้จากการอบรมเป็นหลัก ควรเสริมทักษะการเข้าถึงความรู้ออนไลน์ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์สอดคล้องกับความต้องการของตลาด วัดปางปุกมีความพร้อมด้านกายภาพและเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ และกลุ่มมีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับดี มีกิจกรรมที่ครอบคลุมด้านอาชีพ สุขภาวะ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการออม

ผลการทดสอบกระบวนการเรียนรู้เพื่อยกระดับอาชีพและการปรับตัวของกลุ่มเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง ด้วยหลักการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้เชิงระบบ 4 เสาหลักที่มีจุดเน้นของการพัฒนาในแต่ละด้าน ประกอบด้วย (1) ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หัวใจสำคัญอยู่ที่การกระตุ้นให้ผู้เรียนสามารถกำหนดจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ที่ชัดเจนทั้งเพื่อพัฒนาอาชีพหรือพัฒนาตนเอง (2) หลักสูตรการเรียนรู้ ที่พัฒนาบนฐานความต้องการของผู้เรียน มีความเฉพาะกลุ่มและจุดหมายของการเรียน มีเนื้อหาหรือหลักสูตรที่เป็นพลวัตแปรเปลี่ยนตามช่วงเวลาการเรียนรู้และการปรับตัว (3) สภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้ที่สามารถทำได้ทุกที่และทุกเวลา เพื่อลดข้อจำกัดที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ ประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการเรียนรู้ ระบบพี่เลี้ยง การติดตามให้คำแนะนำ และ (4) ทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้เรียนที่มีคุณลักษณะใฝ่รู้ สามารถเริ่มเรียนรู้ด้วยตนเอง กำหนดจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ แสวงหาความรู้ในเรื่องเดิมที่รู้ เรียนรู้เรื่องเดิมในมุมมองใหม่ และเรียนรู้สิ่งใหม่ เพื่อพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องและพร้อมถ่ายทอดให้ผู้อื่น

ผลการวิเคราะห์และถอดบทเรียนจากกระบวนการวิเคราะห์เชิงระบบของสถานะการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ 4 เสาหลัก เพื่อยกระดับชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่แม่นยำ มีจุดเน้นการพัฒนาต่างกัน พบปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านใหม่ ประกอบด้วย **ด้านผู้เรียน** สมาชิกกลุ่มมีความใฝ่รู้ที่จะพัฒนาตนเองและกลุ่ม มีความรู้และประสบการณ์ในการปลูกผักตามมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) และมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน **ด้านหลักสูตรการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่ม** ในการจัดการโรคและแมลงยังไม่ครอบคลุมหลักปฏิบัติเชิงป้องกันก่อนฤดูแล้งที่มีการระบาดของแมลง **ด้านสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้** อยู่ในระดับดีสามารถสื่อสารกันทั่วถึง และมีผู้ที่สามารถใช้ Application สื่อสารผ่านโทรศัพท์มือถือได้ มากกว่า 70% และ **ด้านทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของกลุ่ม** อยู่ในขอบเขตห่วงโซ่การผลิต 10 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเครื่องจักรกลการเกษตรไถพรวนและเตรียมแปลงปลูก กลุ่มผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมัก กลุ่มเมล็ดพันธุ์และเพาะกล้า กลุ่มผู้ปลูกผักโซนเหนือ กลุ่มผู้ปลูกผักโซนใต้ กลุ่มผู้ปลูกผักโซนริมน้ำยาว กลุ่มคัดแยกและบรรจุผลผลิต กลุ่มผู้ขายผักที่ร้านค้าชุมชน กลุ่มผู้จัดส่งผลผลิตไปยังลูกค้า และกลุ่มออมทรัพย์ จุดเน้นในการเสริมสร้างทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กลุ่มในการเรียนรู้เรื่องการผลิตผักปลอดภัยสู่การเป็นผู้ประกอบการที่มีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับการประกอบธุรกิจเกษตรพืชผักปลอดภัยตลอดห่วงโซ่คุณค่า

สำหรับชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่บ้านปางปูก ประกอบด้วย **ด้านผู้เรียน** สมาชิกกลุ่มผู้สูงอายุมีความรู้ ประสบการณ์ และภูมิปัญญาของชุมชนไทลื้อ มีความใฝ่รู้ที่จะพัฒนาตนเองด้วยการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดเป็นอาชีพ รายได้ และความสุขจากการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่หลากหลายแทนการอยู่บ้านรอลูกหลานเพียงอย่างเดียว **ด้านหลักสูตรการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่ม** ในการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ผลิตภัณฑ์สร้างรายได้ เช่น ผลิตภัณฑ์สมุนไพร ดอกไม้จันทน์ บายศรี ไม้กวาด และอาหารพื้นบ้าน **ด้านสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้** อยู่ในระดับดี สามารถสื่อสารกันทั่วถึง มีวัดปางปูกเป็นจุดศูนย์รวมในการทำกิจกรรมและเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ และ **ด้านทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของกลุ่ม** อยู่ในระดับดี มีการสร้างสรรค์กิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุที่ครอบคลุมด้านอาชีพ สุขภาวะ การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และการออมกับสถาบันการเงินชุมชน จุดเน้นในการเสริมสร้างทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กลุ่มสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดพร้อมกับการดูแลสุขภาพ

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลประชากรเบื้องต้นในพื้นที่เตรียมขยายผลการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง วาวี และห้วยก้างปลา พบว่าทั้ง 3 พื้นที่ มีสัดส่วนประชากรหญิงชายในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มผู้ใหญ่อายุ 25-59 ปี และก้าวเข้าสู่ผู้สูงอายุ (Aging Society) ที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มากกว่า 10% ของประชากร ในชุมชน โดยเฉพาะห้วยก้างปลา ที่คาดว่าจะอีก 1 – 2 ปี อาจจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุสมบูรณ์ (Complete Aged Society) ที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มากกว่า 20% ของประชากรในชุมชน ประชากรส่วนใหญ่ ไม่ได้เรียนหนังสือ แต่มีทักษะการใช้ภาษาไทยอยู่ในระดับดี อาชีพและรายได้หลักมาจากการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และรับจ้าง ทั้ง 3 พื้นที่ สามารถเข้าถึงการให้บริการสัญญาณอินเทอร์เน็ตได้ โดยประชากร มากกว่า 68% เข้าถึงโทรศัพท์มือถือได้และในจำนวนนี้ประชากรกว่า 60% สามารถใช้ Application และสื่อสังคมออนไลน์ได้ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 15 – 39 ปี ยกเว้นห้วยก้างปลา ที่มีประชากรอายุ 40 - 44 ปี และ 60 ปีขึ้นไป ที่สามารถใช้ Application และสื่อสังคมออนไลน์ได้ ส่วนใหญ่ประชากร ทั้ง 3 พื้นที่ ไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิของรัฐได้ แต่ได้รับสิทธิบัตรทองในการรักษาพยาบาล

ทั้งนี้ประชากรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลองและวาวี ส่วนใหญ่เป็น ชนเผ่าอาข่าและลาหู่ และมากกว่า 70% ถือบัตรประชาชน ในขณะที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบ โครงการหลวงห้วยก้างปลา ส่วนใหญ่เป็นชนเผ่ากะเหรี่ยงและม้ง และมากกว่า 85% ไม่มีบัตรประจำตัว ส่วนการเข้าร่วมงานพัฒนาและส่งเสริมอาชีพกับ สวพส. และการขึ้นทะเบียนเกษตรกร พบว่า โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลองมีครัวเรือนที่เข้าร่วมงานพัฒนาและส่งเสริมอาชีพกับ สวพส. มากที่สุด 44.13% รองลงมา คือ วาวี 38.69% และห้วยก้างปลา 32.99% ในขณะที่ การขึ้นทะเบียนเกษตรกร พบว่า โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวี มีครัวเรือน ที่ขึ้นทะเบียนเกษตรกรมากที่สุด 26.83% รองลงมา คือ ห้วยก้างปลา 18.05% และแม่สลอง 14.63%

คำสำคัญ: การเรียนรู้ตลอดชีวิต การคิดเชิงระบบ แพลตฟอร์มการเรียนรู้ ลดความเหลื่อมล้ำ พื้นที่สูง

Abstract

This research project aims to test the systematic approach of learning society development in highland communities and to investigate its success factors. The research methodology comprises of semi-structure questionnaires, in depth interview and focus groups conducted in five pilot villages (Banmai, Songkwae, Pangpuk, Hangtung, Nampaeng) in Nan province as well as survey of extended areas (Maesalong, Wawee, Huaykangpla) in Chiangrai province. The assessment of learning society covers four pillars; learner attributes, learning ecosystem, learning contents and lifelong learning skills of the pilot communities.

The learners' willingness to learn assessment reveals that Banmai village has got highest score. 91.49% of total household has actively participated in communities development programs extended by Highland Research and Development Institute (HRDI). 74.47% of total households earns more than the poverty line. Also, 12 farmers have been transformed as leading farmers. Banmai was awarded with two prizes of best practices; provincial award on food safety producer village and district award on sufficiency economy village. Nampaeng village also holds high score of the learners attribute on willingness to learn. 92.31% of total household has actively participated in the communities development programs extended by HRDI. 64.38% of total households earns more than the poverty line. Also, 7 farmers have been transformed as leading farmers. As for the willingness to learn in Songkwae, Pangpuk and Hangtung village is relative moderate.

Regarding learning ecosystem, telecommunication coverage in the five pilot villages is satisfied. The indepth interview of 1,753 farmers in the 5 pilot villages (Banmai, Songkwae, Pangpuk, Hangtung, Nampaeng) in Nan province discloses that 80% of total population can access cellular phone usage. 84% of this amount is able to use application and social media who are at the ages of above 60 years old (22%), 55-59 (15%), 50-54 (12%) and 45-49 (10%).

Assessment of two community of practices (CoP) of learning society in Banmai and Pangpuk village reveals its success factors as follows: Banmai chemical-free vegetables rural enterprise was established with 33 members who are 62 average years of age. The rural enterprise has produced more than 33 GAP vegetables in 6.25 ha. There are 10 self-help groups in the supply chain namely compost production, zonal producers, seedling, agriculture machine provision, sorting and packaging, etc. The enterprise earns 600,000 - 700,000 Baht/year. The customers are staff of government offices (60%) in Songkwae district, local resident (20%), road users (10%) and hospital/school (10%). The willingness to learn is relatively high. They are experienced vegetables producers in their secured farm lands. The learning contents are relevant

to the needs of enterprise members. However, their knowledge on pest and disease management must be enhanced in the aspect of preventive methods. 70% of total population can use cellular phone. For Pangpuk Aging Group, 183 members, have adopted active aging principle that includes income generation, health care, local wisdom succession and savings. This reflects that the group has adopted life long learning skills. However, digital literacy for the old should be empowered. Pangpuk temple is equipped with space of learning.

The success factors of systematic learning society in Banmai village are learners who possess high level of willingness to learn, secure farm land, relevant learning contents, full coverage of telecommunications and short supply chain. Recommendations for group development is entrepreneurship empowerment. As for Pangpuk village, they are eager to learn and are keen to become active citizen. The group shall be up-skilled on new product design and health care.

As for the extension of learning society development, demography survey was conducted in Maesalong, Wawee and Huaykangpla that have already approached aging society. Huaykangpla will becoming complete aged society in the next 1-2 years of which population who is 60 years old is more than 20%. Most population in the three communities is uneducated but can communicate Thai. Their major occupations are crop cultivation, livestock and employee. 68% of total population have got cellular phone and 60% out of this amount is able to use application and social media. Most population accesses public welfare. 44.13% of population in Maesalong, 38.69% in Wawee and 32.99% in Huaykangpla have participated in the development programs extended by HRDI. Farmers registration operated by Department of Agriculture in Wawee, Huaykangpla and Maesalong are 26.83%, 18.05% and 14.63% accordingly.

Keywords: lifelong learning, system thinking, learning platform, reduced inequality, highland